
KUST TULEB MEILE ÕNNISTUS?

Küllli Kuusk

Õndsuse ja pääste teema hakkas minus mõtteid tekitama siis, kui võtsin pärast pikka lugemispausi uuesti kätte A. H. Tammsaare „Pörgupõhja uue vanapagana“ ning mõtisklesin selle üle, mida Jürka siis ikkagi maa peal saavutada tahtis? Oli see maine vara – küllus, või peitus tema püüde taga midagi enamat. Kirikuski kuulsin pastoreid ütlevat: „Usust oled õndsaks saanud.“ Millest siis eesti keeles räägitakse?

Filoloogina huvitas mind eelkõike sõnade päritolu, kuid alustuseks peatun põgusalt ka mõistete teoloogilisel sisul. *Õnnis*-tüvelised sõnad on arvatavasti osa religioosse keele põhisõnavarast, kuna õnnistuse ja needuse teema on olnud aktuaalne esimestest Piibli peatükkidest alates ning ta jookseb punase niidina Uude Testamenti välja.

Teoloogias on *ÕNNISTUS* kindlapiiriline mõiste. Heebrea juurel *brk* on kaks põhitähendust – ‘põlvitama’ ja ‘õnnistama’. Kui inimesed või asjad on tegevuse objektid ning inimesed tegija rollis, siis juure *brk* intensiivtüve mõistetakse kui Jumalale tehtud soovivaldust, et ta annaks edukust sellele inimesele, keda õnnistatakse. Kui Jumal on tegevuse objektiks, siis juure *brk* intensiivtüvi peaks alati osutama *kiitma*-tegevusele. Kui inimesed on tegevuse objektid, siis võib nimetatud juurt tõlkida *tervitama*, *õnnitlema*, *tänama*,

kuid enamikul juhtudel *õnnistama*, olenevalt kontekstist¹.

Kreeka tüvi *eulog(e)* koosneb kahest sõnaosisest – prefiksist *εὐ* ‘hea’ ja verbist *λέγειν* ‘kõnelema’, mis kannab põhitähendust ‘head kõnelema’ või ‘ilusalt viisil rääkima’ või ‘kellegi kohta head rääkima’. Heebrea juur *brk* tõlgiti Septuagintas *eulog(e)*-tüvega ning see tähistab mitte ainult õnnistust ja õnnistussõnu, vaid ka õnnistusega täidetud seisundit, väge, õnne jne².

Eesti keeles märgistatakse *õnnis*-tüveliste sõnade esimene tähendus enamasti ära stiilimärgendiga kiriklik (kirikl.). Verbi *õnnistama* tähendust seletatakse järgmiselt: jumalikku, taevalikku õnnistust, armu, edu vms andma, kinkima, osaks saada laskma; [vaimuliku poolt] mingi toimetusega (käte pealepanemisega, ristimärgi tegemisega vms) ja palvega kedagi või midagi pühitsema, kellelegi või millelegi Jumala õnnistust soovima; ülistama, kiitma, tänama. *Õndsust* defineeritakse kui täiuslikku õnne ühendusest Jumalaga; õnnejoovastust, õnnis olekut, ülimat õnne³. (EKSS)

Selleks, et püüda seletada, mida haaravad enda alla sõnad ‘õnnis’ ja ‘õnnistus’, tuleb eesti keeles püüda määratleda sõna ‘õnn’ ning vaadelda vastava mõiste kujunemislugu.

Sõna “õnn” tähistab Eesti entsüklopeedia järgi inimese välise olemisviisi ja tema olemusest johtuvate taotluste kooskõla, mille konkreetne vorm sõltub sellest, kuidas inimene oma olemust teadvustab. Sellist kooskõla saavutamist on käsitletud kui inimese üht elueesmärki. Primitiivsest-materiaalsest küllusest kui elueesmärgist hakkas ühel hetkel kujunema välja vaimsem arusaam – arusaam lunastusest ja õndsusest.

Õnn sõna päritolu uurides võib aga sattuda samuti huvitavatele faktidele. Üldiselt on teada, et *õnn*-tüvi kuulub läänemeresoome-lapi tüvede hulka ehk siis antud eesti tüvele leidub lapi keeles sugulasvaste (*vuodna*), kuid kaugemates sugulaskeeltes see vaste

¹ Botterweck, Ringgren 1999. *Theological Dictionary of the Old Testament*. Grand Rapids: Eerdmans, 1974-2001, lk 279, 284, 293.

² Kittel, Gerhard 1990. *Teologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*. Band II. Verlag W. Kohlhammer. Stuttgart. Berlin. Köln, lk 752, 753.

³ Vt. Eesti kirjakeele seletav sõnaraamat. Õ-osa käsikiri.

puudub. Soome-lapi tüvedega sõnad olid olemas juba varases läänemeresoome algkeeles s.o vähemalt 3000 aastat tagasi.

Sugulaskeele, soome keele andmete toetudes on leitud, et eesti õnn-sõnale etümoloogiliselt vastav *onni* on seotud tüvega *onsi*, mis on tõlkes *õõnsus*, *õõs*. Seda oletust põhjendavad detailselt Raimo Anttila ja Eeva Uotila, kes väidavad et soome *onni* sõna on üsna erandlik sõna – see on nominatiivis *-nni-* lõpuline, kuid käändub siiski e-tüvelise paradigma järgi. Soome keeles on üldse väga vähe *Vnni*-tüüpi sõnu ning valdav osa neist on täiesti noored laenuid nagu näiteks *antenni*, *tonni* ja veel teised, mis käänduvad *-nni-* *-nnin*. Soome keele muuttüüp *länsi: länte- : länne* on üpris reeglipärane ja morfofoneemiliselt nõ ennustatav: kui nõrga astme tüvi on *-nne-*, siis teatakse, et tugevas astmes on *-nte-* ja *i* ees on *ns*. Erandliku soome sõna *onni* algupära kohta annabki esimese vihje tüvi *onne-*. Reegli järgi sellele peaks vastama nominatiiv *onsi* ja tugevaastmeline tüvi *onte-*. Autorid oletavad, et vaheldus *onni : onne* on sündinud läänemeresoome sõna *onsi : onte- : onne* (< **omte*) paradigma alusel – *onsi* paradigma on andnud oma nõrgaastmelised vormid analoogia alusel *onni* paradigmale⁴.

Raimo Anttila ja Eeva Uotila oletavad, et idiomaatilises kontekstis toimunud tähenduse muutus – abstraktsemaks muutumine – ‘tühjast kohast’ ‘seisundiks, saatuseks’ tuleb esile fraasis *onnen päällä*, mis idasooe murdes tähendab veel ‘tühja koha peal’, kuid läänesoomes esineb tänapäevases ‘*onni*’ tähenduses. *Onsi* – kui seisundi semantiline eraldumine ‘*onni*’ kui fortuuna tähendusse, võib põhineda nendel idioomidel, mis on tihedalt jäänud *onne*-paradigma külge. Kontekstidega tihedalt seotud vormid on teisalt mõjutanud seda, et nende suhe *onsi*-sõnaga on vähehaaval hämaraks muutunud ning nii on sündinud uus paradigma *onni : onne*⁵.

Lisana soomlaste oletustele on kahjuks vähe paralleele eesti keele kohta. Võib küll öelda, et mingi koha funktsioonis esineb

⁴ Anttila, Raimo; Uotila, Eeva 1985. *Onsi on onni onnetoman*. Virittäjä. Kotikielen Seuran Aikakauslehti. 1985/4, lk 447-451.

⁵ Anttila, Raimo; Uotila, Eeva 1985. *Onsi on onni onnetoman*. Virittäjä. Kotikielen Seuran Aikakauslehti. 1985/4, lk 449-451.

õnn ka eesti keeles. Õeldakse, et näiteks keegi on oma õnne tipul või elab õnne ulu all; sündis õnnetähe all.

Asta Õim on õnne ja armastuse teemat kõnekäändude vaate-nurgast uurinud ning ta järeldab, et õnn tähendas vanasti puhke-aega, seda situatsiooni, kus kõik töö oli tehtud ja siis saabus õnn, algas õnneaeg. Spekuleeritud on sellel teemal veelgi, nimelt võis *õnn* küttide-korilaste ajal tähendada nt 'saaki'. Väljendid nagu *hunt võttis lamba õnneks* või *tahtis mind õnneks võtta* näivad kandvat seda 'saagi' tähendust. Ning kui mardipäeval vilja- või karjaõnne soovitakse, siis alateadlikult ei mõelda ilmselt õnnestumisele, vaid et saaks suurema saagi. Me kõik loodame midagi saada – saak ongi see, mida saadakse. Samamoodi me võime ihaldada õnnistust, õnnistussõnu, mis toovad meie ellu positiivse emotsiooni; me võime püüelda taevaliku õndsuse poole, mis nii mõnelgi võib seostuda paradiisiga kui konkreetse kohaga.

Ene Vainik on oletanud veel, et kui seisundeid kontseptuaalseeritakse tihti kohtadena, siis ka sõnas *õnnis* võib *s-lõpp* olla ka vana kohakäändelõpp. *Õnnis* võib olla nii ihaldatud seisund kui ka koht – keegi on õnne sees, sarnaselt sõnadele rõõmus – rõõmu sees. *S-lõpp* võis olla küljes, vastas tähendusega; see tähendas millegagi kontaktis olemist (nt käes – mitte käe sees, vaid käega kontaktis, käe peal, käe vastas). Niisamuti võib *õnnis* tähendada õnnega kontaktis olemist.

Ristiusu levides hakati ristiusu ühe kesksema mõiste (õndsuse ehk pääste) väljendamiseks kasutama õnn-tüvelisi tuletisi. Eesti õnn-sõna baasil hakati väljendama selliseid kristlikke mõisteid nagu õndsus, õnnistus, õnnistama. Kõigi nende lähtetüveks üks sõna, isegi kui need märgivad omavahel natukene erinevaid mõisteid.

Õnn-tüvest pärit *õnnis*, *õnnistama*, *õndsus* on algselt samuti olnud seotud reaalses maailmas olevikuliselt teostuva rahulolu, hea olemise, hea, meeldiva asjaga. On täiesti võimalik, et ajalooliselt vanemat ristiusueelset tähenduskihti esindavad sellised *õnnis*- ja *õnnistama*-väljendid, mille sisu on hea soovimine: *anna parem see raha sandile, sant õnnistab sind ometi; tänas ja õnnistas; olgu*

sul õnne enam öösel kui päeval = ole sina õnnistatud enam öösel kui päeval; pesemata puhas, söömata paks ja lugemata õnnis; ruud rukkis, kõrvad kikkis, ise õnnis, saba tõnnis (Lüg); õnnis nägu peas. Seoses kristliku kultuuri juurdumisega laienes ka nimetatud sõnade tähendusväli. Üldise heaolu saabumine hakkas sõltuma jumaliku väe edasiandmisest: *jumal õnnistagu ikka su käe katsumist ja jala astumist; jumal õnnistagu külvajat; aitüma taevaisale, lase jälle põlluke kasvada ja korda minna ja õnnista jälle viljakest välja peal, õnnistegija* 'Kristuse nimetus, millega tähistatakse teda kui õnnistuse ja õndsuse toojat ning inimeste lunastajat pattudest', *õnnistatud olekus* 'algselt jumalikust väest käima peale saanud'. Lisaks sellele seostub *õnnistamine* ristiusus mitmesuguste pühitsemiskommete ja -talitustega ning on omandanud ka sisuliselt vaimuliku ilme, nt *õnnistamispäev* tähendab leeripäeva, konfirmatsioonipäeva⁶.

Veel mõned mõtted õnnistuse sõnast. Selle sõnapere üks huvitav liige on *õnnistegija*, mille päritolu kohta on arvamusi väga erinevaid. Oskar Loorits väidab, et Spas[itelj] (=kr Sötēr) kohanes täielikult setu keelde kui Paass ja juba varakult tõlgiti eesti keelde kui Päästja ning liivi keelde kui Pästai. Kultuuriajalooliselt tüüpiline fakt on see, et lätlased laenasid Pestîtâj algselt liivlastelt kui vabastajat märkiva sõna, mida on mõnikord asendanud sõna Glâbcjs. Eesti keele sõna Lunastaja on semantiliselt lähemal sõnale Iskupitelj kui Vabastaja-Erlöser-Salvator: luna on vana germaani laensõna ja tähendab 'väljaostmine'⁷.

Sõna õnnistegija päritolu kohta on Oskar Loorits väitnud, et 'Heiland' on Õnnistekija 'Seligmacher' paralleelnimetus, tõlgitud otse venekeelsest sõnast Blagodelj ning eesti keeles spetsialiseerunud Kristuse märkimisele⁸.

⁶ Õim, Asta 2003. *Armastus ja õnn* eestlaste maailmapildis. Keel ja Kirjandus nr 11, lk 858.

⁷ Loorits, Oskar 1962. Zur christlichen Terminologie bei den Esten, Liven und Letten. Issanda kiriku tööpõllul. Eesti vaimulik raamat. Uppsala, lk 209, 210.

⁸ Loorits, Oskar 1962. Zur christlichen Terminologie bei den Esten, Liven und Letten. Issanda kiriku tööpõllul. Eesti vaimulik raamat. Uppsala, lk 210.

Nõo õpetaja Martin Lipp on 1895. aastal arvanud õnnistegija kohta järgmist: “Aga koguni kasuta pole ka katolik aeg meie hariduse kohta mööda käinud. Siin pannakse alus, mille pääl paras-tine aeg edasi ehitab. Näituseks on vististe kunstsõnad ristiusu mõtete tähenduseks meie ema-keeles, nagu: õnnistus, Õnnistegija, Äralunastaja, j.n.e. juba katolikul ajal loodud. See aeg on kiva kokku kannud, mis pärast hooneks pidivad saama”⁹.

Elmar Salumaa koostatud käsikirjalises teoses “Dogmaatika märksõnades” III, on märksõna õnnistegija all ära toodud järgmine seletus: “ÕNNISTEGIJA on Kristuse kui Lunastaja rahvapärane nimetus, mis saksakeelse nimetuse “Heiland” tõlkesõnana on usu-lises keelepruugis kasutusele tulnud ilmselt pietistlike ringkondade kaudu”¹⁰.

Millise keele vahendusel meile õnnistus ja õnnistegija ikkagi saabus, on raske öelda. Ühe sõnapere mitmetahulisusest räägib see aga küll.

Lõpetuseks, mida ütleb Piibel ise õnnistuse kohta? Ühe võima-liku definitsiooni annab meile ingliskeelne Piibel *The Amplified Bible*. Matteuse 5:8:

[Blessed (happy, enviably fortunate, and spiritually prosperous – possessing the happiness produced by the experience of God’s favor and especially conditioned by the revelation of His grace, regardless of their outward conditions) are the pure in heart, for they shall see God!]¹¹.

Kui mõistab eestlane õnnelik olla, mõistab ka õnnistatud olla ...

⁹ Lipp, Martin 1895. Kodumaa kiriku ja hariduse lugu. Esimene raamat: katoliku kiriku ajast Rootsi aja lõpuni. Eesti rahva 75-aastase priiuse juubeli mälestuseks. Trükitud H. Laakmann’i kulu ja kirjadega Jurjevis (Tartus), lk 81.

¹⁰ Salumaa, Elmar 1984. Dogmaatika märksõnades III. (Paadumus–Ülestõusmine). Tallinn. Käsikirja koopia. EELK Usuteaduse Instituudi Raamatukogu, lk 208.

¹¹ The Amplified Bible. Containing the amplified Old Testament and the amplified New Testament 1987. Zondervan Publishing House. Michigan.